

Η Βιβλιοθήκη του Ιωνικού Πανεπιστημίου Σμύρνης. Το μετέωρο βήμα (1921-1922)

Λίλα Θεοδορίδου, ⁽¹⁾ Ζωή Σωτηρίου ⁽²⁾

(1) Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τ.Ε.Ι Σερρών, ⁽²⁾ Βιβλιοθηκονόμος Τ.Ε.Ι Σερρών
Τέρμα Μαγνησίας, Σέρρες, mtheodteiser@hotmail.com, zoelib@teiser.gr

Abstract

The aim of this paper is to describe the way that the eminent mathematician Constantin Caratheodory organized the Library of the first University of Smyrna (Ismir) during the period 1921-1922. A series of published letters along with unpublished archival material reveal his thoughts, his commitment to the goal and the people he cooperated with. His innovations for the time include a modern approach to book selection by a group of specialists of different fields and an updated role for the Library's director. Professor Caratheodory knew that his Academic Library had to stay current with European standards and thus he initiated cooperation with one of Leipsig's (Germany) most prominent book catalog agencies. He also hired a specialized technical office in Berlin to prepare plans for the Library's indoor architecture and detailed designs for the metallic bookshelves.

The unfortunate end of the first University of Smyrna (called by the Greeks "Ioniko") did not hold Caratheodory's interest in Academic Libraries back. When the Near East Crisis put an end to the project, the books were transferred to Athens and Caratheodory proposed to use the Smyrna's bookshelves at the new Central Library of Athens University. In his later involvement to the establishment of the University of Thessaloniki, he once again forwarded the idea of a significant Central Library. In conclusion, Caratheodory was fully committed to Academic Libraries, having himself a strong personal affiliation and an excellent private library with rare publications. We could therefore place him at the top of a number of people, who worked on the establishment of Greek Academic Libraries and preserved what we nowadays consider to be our right: free and full access to knowledge.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία περιγράφεται η οργάνωση της Βιβλιοθήκης του Ιωνικού Πανεπιστημίου από τον περίφημο μαθηματικό Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή, που με επιμονή και υλομονή καταπιάστηκε να φτιάξει τη Βιβλιοθήκη, που «*όμοιά της δεν θα είχε η Ανατολή*». Μια σειρά δημοσιευμένων επιστολών του και αδημοσίευτο υλικό από το αρχείο Κ. Βοβολίνη μάς αποκαλύπτουν τις σκέψεις του, τα βήματα που ακολούθησε και τα πρόσωπα με τα οποία συνεργάστηκε. Η δημιουργία μιας επιτροπής από «αυθεντίες» που θα εισηγούνταν την επιλογή των βιβλίων, οι απόψεις του για το προφίλ του διευθυντή, η συνεργασία με εξειδικευμένο γραφείο της Λειψίας συγκαταλέγονται μεταξύ των προτάσεών του. Η μελέτη για τη διάταξη του χώρου και τα σχέδια των μεταλλικών βιβλιοστασιών από τεχνικό γραφείο του Βερολίνου δείχνουν το υψηλό επίπεδο της προετοιμασίας και αποκαλύπτουν τη συνεκτική άποψη που είχε ο ίδιος για το ρόλο των Βιβλιοθηκών.

Το ενδιαφέρον του Καραθεοδωρή για τις «επιστημονικές» Βιβλιοθήκες δε σταμάτησε με το άδοξο τέλος του Ιωνικού Πανεπιστημίου. Όταν με τη Μικρασιατική καταστροφή, το «*φως εξ ανατολών*» έπαψε να εκπέμπεται, τα βιβλία μεταφέρθηκαν στην Αθήνα και ο Καραθεοδωρή εισηγήθηκε να χρησιμοποιηθούν τα βιβλιοστάσια για να αναπτυχθεί η κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σημαντική θέση και στη μετέπειτα εισήγησή του για την ίδρυση Πανεπιστημίου στη Θεσσαλονίκη είχε και πάλι η ίδρυση κεντρικής Βιβλιοθήκης. Υπήρξε επομένως ο Καραθεοδωρή σταθερά και μαχητικά στρατευμένος στο πλευρό των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, έχοντας ο ίδιος μια θαυμάσια προσωπική βιβλιοθήκη με σπάνιες εκδόσεις. Δικαίως θα μπορούσαμε να τον εντάξουμε στην κορυφή μιας μακράς σειράς ανθρώπων, που εργάστηκαν για να στηθούν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στον ελλαδικό χώρο και να διαφυλάξουν αυτό που εμείς σήμερα θεωρούμε δικαίωμα: την ελεύθερη και πλήρη πρόσβαση στη γνώση.

Λέξεις κλειδιά: ελληνικές ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες, Ιωνικό Πανεπιστήμιο Σμύρνης, Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή

1. Ο οργανωτής του Ιωνικού Πανεπιστημίου Σμύρνης

Το Σεπτέμβριο του 1919 ο τότε πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, που βρισκόταν στο Παρίσι για τη "διάσκεψη της Ειρήνης", κάλεσε τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή να του αναπτύξει προφορικά τις σκέψεις του για την ίδρυση ενός δευτέρου Πανεπιστημίου στην Ελλάδα. Στις 20 Οκτωβρίου 1919 ο Καραθεοδωρή υπέβαλε στο Βενιζέλο σχετικό γραπτό υπόμνημα. Μετά από λίγους μήνες η Ελληνική Κυβέρνηση αποφάσισε όπως η έδρα του δευτέρου Πανεπιστημίου να είναι η Σμύρνη, το δε Ιούλιο του 1920 υπέβαλε την παράκληση στον Καραθεοδωρή να αποδεχθεί τη θέση του τακτικού καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και παράλληλα να οργανώσει το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης.¹

Ο Καραθεοδωρή συνέταξε στη Γερμανία το σχέδιο λειτουργίας του υπό ίδρυση Πανεπιστημίου κατά τα αγγλοσαξωνικά πρότυπα, το οποίο περιελάμβανε θεωρητικές και εφαρμοσμένες επιστήμες. Ο Καραθεοδωρή ζήτησε -και το πέτυχε- να δημιουργηθούν στο υπό ίδρυση Πανεπιστήμιο Σχολή Ανατολικών Γλωσσών και Ανώτερο μουσουλμανικό ιεροδιδασκαλείο, για να αναδείξει τον εκπολιτιστικό χαρακτήρα της ελληνικής διοίκησης προς τους αλλοεθνείς υπηκόους και για να προβάλλει την πνευματικότητα του Ανωτάτου αυτού Ιδρύματος. Ως λεκτικό έμβλημα του Πανεπιστημίου επιλέγει το "Ex Oriente Lux", "Φως εξ Ανατολών", γιατί πίστευε ότι το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης θα σκόρπιζε το υπέρλαμπρο της επιστήμης φως.²

2. Μια βιβλιοθήκη για 60.000 τόμους

Από την αρχή ο Καραθεοδωρή είχε αποφασίσει τη δημιουργία μιας μεγάλης βιβλιοθήκης που θα ήταν μοναδική σ' όλη την Ανατολή. «*Εν των πρώτων μέτρων, τα όποια δέον να ληφθούν, συνίσταται εις την ίδρυσιν μεγάλης βιβλιοθήκης δημοσίας, άνευ της οποίας δεν θα είναι βιώσιμον το Πανεπιστήμιον*». Είχε επίσης αποφασίσει όχι την αγορά μεμονωμένων βιβλίων, αλλά τη δημιουργία «συλλογής», που θα επέτρεπε τη διεξαγωγή επιστημονικών ερευνών σ' όλα τα γνωστικά πεδία που ενδιέφεραν το Πανεπιστήμιο Σμύρνης: «*διότι, ό,τι*

προέχει είναι να μη αγοράζονται βιβλία άχρηστα, αλλά μάλλον να σχηματίζεται εξ υπαρχής συλλογή, επιτρέπουσα την διεξαγωγήν επιστημονικών ερευνών εφ' όλων των πεδίων, τα οποία ενδιαφέρουν το Πανεπιστήμιον. Δεν πρόκειται μόνον περί αγοράς βιβλίων μεμονωμένων, των οποίων δυνάμεθα να περιορίσωμεν τον αριθμόν δι' ακριβοδικαίας επιλογής, αλλά πρωτίστως να αποκτήσωμεν συλλογάς επιστημονικών περιοδικών, μεταξύ των σπουδαιότερων του κόσμου ολοκλήρου» [Σπανδάγος, 2000: 132].

Για το σκοπό αυτό πρότεινε: πρώτον η επιτροπή που θα αποφασίζει για την αγορά βιβλίων να αποτελείται από «αυθεντίες» που θα επιλέγονται με φροντίδα του Πανεπιστημίου. Δεύτερον να βρεθεί για τη θέση του διευθυντού της Βιβλιοθήκης προσωπικότητα «έχουσα ποικίλας γνώσεις και προ παντός πολλήν πείραν». Είχε δε απόλυτη συνείδηση της σπουδαιότητας του ρόλου του διευθυντή, όταν διατύπωνε την άποψη ότι: «*το μέλλον της βιβλιοθήκης και, μέχρις ενός σημείου, το μέλλον του Πανεπιστημίου, θα εξαρτηθή από την εκλογήν, ήν θα ενεργήσωμεν επί τη ευκαιρία ταύτη*». Τρίτον, πρότεινε για τη διασφάλιση του μέλλοντος της Βιβλιοθήκης να ψηφισθεί νόμος παρεμφερής προς τον ισχύοντα για την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, με τον οποίον θα υποχρεώνονταν οι εκδοτικοί οίκοι να καταθέτουν από ένα αντίτυπο κάθε βιβλίου που θα εκτυπώνονταν στην Ελλάδα: «*Προς διασφάλισιν του μέλλοντος της βιβλιοθήκης δια νόμου παρεμφερούς προς τον ισχύοντα δια την Εθνικήν Βιβλιοθήκην των Αθηνών, να υποχρεωθούν οι εκδοτικοί οίκοι να προσάγουν ανά εν αντίτυπον παντός βιβλίου εκτυπουμένου έν Ελλάδι*».

Σε εκτενή επιστολή του προς τον Στεργιάδη, τον ύπατο αρμοστή Σμύρνης, ο Καραθεοδωρή ξεδιπλώνει τις προτάσεις του για την προμήθεια των βιβλίων. Προτείνει να συσταθεί στη Λειψία μικρό (ελληνικό) ανεπίσημο παράρτημα του γερμανικού γραφείου, που οργανώθηκε εκεί για να ανασυστήσει την αποτεφρωθείσα το 1914 βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της βελγικής πόλης Louvain. Υπενθυμίζουμε στο σημείο αυτό ότι το γερμανικό κράτος ανέλαβε στις Βερσαλλίες την υποχρέωση να αποκαταστήσει τη συγκεκριμένη βιβλιοθήκη και για το σκοπό αυτό

λειτούργησε στη Λειψία «επίσημο» γραφείο, με πολλούς υπαλλήλους, που αγόραζε τμηματικά τα απαιτούμενα βιβλία. Το γραφείο αυτό θα μπορούσε -κατά τον Καραθεοδωρή- να βοηθήσει την ελληνική προσπάθεια, θέτοντας στη διάθεσή της όλους τους καταλόγους βιβλίων που ετοίμαζε: «*θα μας εβοηθούσε παντοιοτρόπως και δεν θα είχεν αντίρρησην να αγοράσωμεν όσα βιβλία δεν χρειάζονται διά το Λουβαίν, υπό τας αυτάς συνθήκας, όπως και εκείνο. Προς τον σκοπόν τούτον θα μεταχειριζώμεθα τον έναν ή τον άλλον υπάλληλον του γερμανικού οργανισμού ενοικιάζοντες δωμάτιον ή αποθήκην προς φύλαξιν των βιβλίων, τα οποία καθ' εκάστην τριμηνίαν θα εστέλλοντο εις Σμύρνην*» [Σπανδάγος, 2000: 146].

Η προώθηση από τον Καραθεοδωρή της ιδέας να συνεργασθούν με τον οργανισμό της Λειψίας δεν ήταν τυχαία επιλογή. Όντας γιος του Στεφάνου Καραθεοδωρή, που διετέλεσε πρέσβης της Τουρκίας στις Βρυξέλλες, σπούδασε κυρίως στο Βέλγιο, όπου απέκτησε δίπλωμα μηχανικού. Στη συνέχεια εργάστηκε για δύο χρόνια στην Αίγυπτο και αμέσως μετά -ακολουθώντας την κλίση του- σπούδασε μαθηματικά στο Βερολίνο και Γκέτινγκεν διαγράφοντας μια λαμπρή καριέρα ερευνητή και ακαδημαϊκού δασκάλου. Αυτό εξηγεί και τις επιλογές του. Ως μέλος μια διεθνούς επιστημονικής ελίτ γνώριζε πρόσωπα και πράγματα.

Για τη διεύθυνση του γραφείου, που θα οργάνωνε την αγορά και αποστολή των βιβλίων, ο Καραθεοδωρή πρότεινε το Γερμανό Carl Ausserer και εναλλακτικά τον Έλληνα Ιωάννη Καλλιτσούνακη³: «*Ως διευθύνον τας εργασίας ταύτας το καταλληλότερον πρόσωπον θα ήτο ο Dr Ausserer. Εάν όμως έχετε αντίρρησης, δυνάμεθα να εύρωμεν εις την Λειψίαν τον κατάλληλον άνθρωπον ή να αναθέσωμεν την εργασίαν εις τον κ. Καλλιτσούνακην, τον οποίον θεωρώ και εκείνον κατάλληλον και όστις ευρισκόμενος εν Βερολίνω, όπου είναι καθηγητής εις το Orientalishes Seminar, δύναται άνευ κόπου να αναλάβη την επίβλεψιν*».

Το έργο της επιλογής των βιβλίων και τη θέση του διευθυντή της Βιβλιοθήκης της Σμύρνης ανέλαβε τελικά ο επί 12ετία υπάλληλος της Αυστριακής Εθνικής Βιβλιοθήκης Dr. Ausserer, ο οποίος ήξερε και Τούρκικα. Ήταν υπεύθυνος για την

αγορά βιβλίων ιστορίας και ανατολικών γλωσσών, για τη σύνταξη του γενικού καταλόγου και για τον έλεγχο προς αποφυγή των διπλοαγορών. Ο Καλλιτσούνακης ανέλαβε τις προτάσεις των αγορών για τη φιλολογία, ο Καραθεοδωρή για τα μαθηματικά, οι νεοπροσληφθέντες καθηγητές του Ιωνικού Πανεπιστημίου Φρίξος Θεοδωρίδης για τη φυσική [Θεοδωρίδου, 2007:240] και Θεολόγος Κεσίσογλου για τη γεωπονία [Γεωργιάδου, 2007: 364]. Η εργασία διήρκεσε περίπου ένα χρόνο (07/1921-07/1922).

Κατά τους υπολογισμούς του Καραθεοδωρή το ποσό που χρειαζόταν για να καταρτισθεί η Βιβλιοθήκη της Σμύρνης ήταν σχετικά μεγάλο. Τα έξοδα για το Louvain υπολογίζονταν σε 25 εκατομμύρια μάρκα χάρτινα: «*εάν ημείς δυνηθώμεν να διαθέσωμεν τό 1/3 ή 1/4 του ποσού τούτου, δηλ. 20 έως 25.500 λίρας Άγγλιας, θα πλάσωμεν μίαν βιβλιοθήκην, όπως δεν υπάρχει Δευτέρα εν Ανατολή*». Πού θα βρισκόταν το απαραίτητο ποσό; Απαντά ο ίδιος σε μια επιστολή του προς τον Στεργιάδη: «*Και θα ήτο μεν παράλογον να επιβαρύνωμεν τον προϋπολογισμόν της Σμύρνης δια τούτου ογκώδους κονδυλίου, ενόσω έχομεν τόσα άλλα έξοδα διά το Πανεπιστήμιόν μας, έκαμα όμως διαβήματα, τα οποία εύχομαι να επιτύχουν, όπως εύρωμεν δωρητήν δια τον ιδιαίτερον τούτο σκοπόν*».

Ο Καραθεοδωρή προσπάθησε να λάβει οικονομική υποστήριξη από ιδιώτες για να καλύψει τα μεγάλα έξοδα της αγοράς των βιβλίων. Η προσπάθειά του δεν τελεσφόρησε: «*Δυστυχώς, η ελπιζόμενη δωρεά παρ' αιγυπτίου ομογενούς δεν έγινε, δεδομένου ότι ούτος απέσυρε την σχεδόν δοθείσα υπόσχεσίν του, επί τη προφάσει ότι η Σμύρνη κινδυνεύει να μη μείνει ελληνική και η δωρεά του θα περιήρχετο τελικώς εις ξένας χείρας*» [Γεωργιάδου, 2007: 364].

Τα συγγράμματα τελικά αγοράστηκαν και στάλθηκαν στη Σμύρνη σε 36 μεγάλα κιβώτια. Αργότερα προστέθηκαν και άλλα σπάνια βιβλία σχετικά με τη Μικρά Ασία. Έγινε και μια προσπάθεια να δημιουργηθεί συλλογή εφημερίδων, όπως μας δείχνει επιστολή του Καραθεοδωρή προς τη διεύθυνση της εφημερίδας «Ο Συναδέλφος».

Κύριε Διευθυντά,

"Έχω την τιμήν να σας παρακαλέσω δια το εξής ζήτημα: Εις το Πανεπιστήμιον Σμύρνης συλλέγομεν από της αρχής του παρόντος έτους διά την βιβλιοθήκην του ιδρύματος, άπασας τας εν Σμύρνη εκδιδόμενας εφημερίδας. Διά της εγκρίτου εφημερίδος σας βλέπομεν ήδη, ότι εις το μέτωπον εκδίδονται διάφορα φύλλα, τα οποία θα ήτο πολύ ενδιαφέρον να αποκτήσωμεν εις την βιβλιοθήκην μας, ως κάτοπτρον της σκέψεως και της ψυχής των στρατιωτών μας. Σας παρακαλώ λοιπόν, όπως έχετε την καλωσύνην να μας στείλητε κατάλογον των σημαντικωτέρων φύλλων του μετώπου, μετά των αντιστοιχων διευθύνσεων, ίνα αποταθώμεν απ' ευθείας εις τας συντάξεις των εν λόγω φύλλων. Διατελώ ευχαριστών, μετά πολλής τιμής ο οργανωτής του Πανεπιστημίου.

Κ. Καραθεοδωρή

Η ημερομηνία της επιστολής (12 Ιουλίου 1922) δείχνει ότι ήταν ήδη πολύ αργά [Σπανδάγος, 2000: 98].

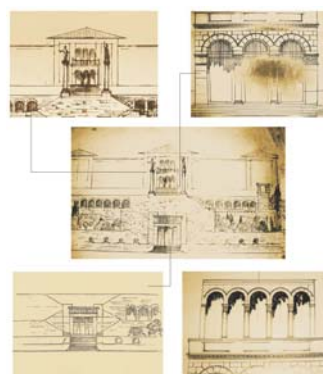
3. Ο χώρος της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Σμύρνης

Εικ. 1 Το κτίριο του Πανεπιστημίου Σμύρνης με το πρόπυλο/ προσθήκη του Αρ. Ζάχου

Για τη στέγαση της βιβλιοθήκης, των τεσσάρων σχολών, εργαστηρίων και λοιπών λειτουργιών του Πανεπιστημίου διασκευάστηκε και επεκτάθηκε ένα προϋπάρχον οθωμανικό ημιτελές κτιριακό συγκρότημα στο λόφο Μπαχρή Μπαμπά.⁴ Το συγκρότημα περιελάμβανε 70 ευρύχωρες αίθουσες, αμφιθέατρο 320 θέσεων, μεγάλη Βιβλιοθήκη και οικήματα για τον πρότυπη και τους καθηγητές. Ήταν κεραμοσκεπές με εκτεταμένα γείσα, κατασκευασμένο από οπλισμένο σκυρόδεμα με εμφανή τοιχοποιία από

τοπικό ασβεστόλιθο, λαξευτούς γωνιόλιθους και αρκετά επιμελημένες λεπτομέρειες: διακοσμητική χρήση των τούβλων στις όψεις, μαρμάρινα υπέρθυρα [Φεσσά-Εμμανουήλ, 2005: 22]. Η μελέτη διασκευής και προσθηκών έγινε από τον αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχο και εκτελέστηκε από την Αθηναϊκή εργοληπτική εταιρεία (Ελληνική Οικοδομική Εταιρεία Α.Ε.) σε λιγότερο από δύο χρόνια.⁵ Μέσω της αρχιτεκτονικής παρέμβασης του Ζάχου διαφαίνεται η πρόθεση να αποδοθούν στο κτίριο μνημειακά χαρακτηριστικά, θεωρούμενα ως τα πλέον κατάλληλα για ένα κτίριο Πανεπιστημίου. Στα σχέδια του αρχιτέκτονα βλέπουμε την πρότασή του για ένα διώροφο πρόπυλο από οπλισμένο σκυρόδεμα, αποτελούμενο από τρία ισομεγέθη τόξα στο ισόγειο (δύο πεσσούς και δύο κεντρικούς κίονες και κιονόκρανα με ακάνθους) και μια πυκνή συστοιχία κίωνων στον όροφο (αρχείο Βοβολίνη, φάκ. 1800). Είναι γνωστό το ενδιαφέρον του Ζάχου για τα ελλαδικά βυζαντινά μνημεία, η φιλοδοξία του να θέσει την τέχνη του στην υπηρεσία μιας ελληνοκεντρικής ιδεολογίας και η εμμονή του στη χρήση βυζαντινίζόντων μοτίβων.

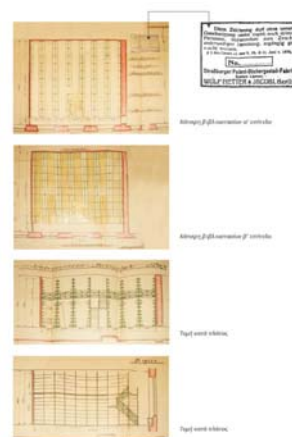
Εικ. 2 Σχέδιο διαμόρφωσης εισόδου. Αρχιτέκτων Αρ. Ζάχου

Ο Ζάχος διαμορφώνει κλιμακωτά την πρόσβαση και τοποθετεί -στα προσχέδιά του- χαμηλά, στον άξονα της σύνθεσης, έναν πυλώνα με δύο δωρικούς κίονες. Πλαισιώνει επίσης το επίπεδο της κεντρικής εισόδου με δύο υψίκορμους μνημειακούς κίονες με τα αγάλματα της θεάς Αθηνάς και του θεού Απόλλωνα στην κορυφή. Στην πράξη -όπως φαίνεται από φωτογραφικά τεκμήρια- υλοποιήθηκε μόνο το ισόγειο τμήμα του προπύλου. Το δώμα του προπύλου χρησιμοποιήθηκε ως ανοικτός εξώστης για το όροφο, μοτίβο που επαναλαμβάνει ο Ζάχος -λίγο αργότερα- και στα σχέδια της Ζωσιμαίας

Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ιωαννίνων (1927). Ο πυλώνας και οι κίονες δεν πραγματοποιήθηκαν, αποτελούν όμως αδιάφευστα στοιχεία για τους στόχους της παρέμβασης: σύνδεση αρχαιότητας και βυζαντινού πολιτισμού, το καταλληλότερο ένδυμα για ένα Ιωνικό (ελληνικό) Πανεπιστήμιο. Ειδικότερα όσον αφορά τους κίονες με τα αγάλματα της Αθηνάς και του Απόλλωνα παραπέμπουν ευθέως στα αντίστοιχα έργα του γλύπτη Λεωνίδα Δρόση μπροστά από το κτίριο της Ακαδημίας Αθηνών, υπενθυμίζουν δηλαδή εμφανικά το εθνικό κέντρο αναφοράς: την Αθήνα.

Στο χώρο της Βιβλιοθήκης θα σταθούμε λίγο παραπάνω, σχολιάζοντας τα σχέδια διάταξης των βιβλιοστασιών, που φυλάσσονται στο ίδιο αρχείο. Παρατηρώντας ταυτόχρονα τα σχέδια και τη φωτογραφία του Πανεπιστημίου συνάγουμε το συμπέρασμα ότι η Βιβλιοθήκη προβλεπόταν να αναπτυχθεί σε μία από τις υπάρχουσες ψηλοτάβανες μεσαιές αίθουσες του κτιρίου, με τα τρία υψίκορμα παράθυρα. Τη μελέτη χωροθέτησης υπογράφει το τεχνικό γραφείο Wolf Netter & Jacobi του Βερολίνου και περιλαμβάνει αρχιτεκτονικές κατόψεις και τομές του χώρου σε κλίμακα 1/50. Σε αίθουσα καθαρών διαστάσεων 11,20 χ 9,00 μ. προτείνεται μια δώροφη γραμμική διάταξη μεταλλικών βιβλιοστασιών αφισταμένη από το επίπεδο των ανοιγμάτων κατά 1,20 μ. και προστατευόμενη με μεταλλικό κιγκλίδωμα. Πρόσβαση στην αίθουσα προβλεπόταν από διάδρομο πλ. 1,20 μ. διατασσόμενου παράλληλα προς τα ανοίγματα, ενώ διαμέσου μεταλλικού κλιμακοστασίου 180° και συνολικού πλάτους 1,60 μ., τοποθετημένου ακριβώς δίπλα από το διάδρομο επικοινωνίας, θα μπορούσαν οι χρήστες να ανεβαίνουν στη μεταλλική εξέδρα του ορόφου. Έξι σειρές προσεκτικά μελετημένων μεταλλικών βιβλιοστασιών διπλής όψεως και δύο σειρές μονής όψης διατάσσονται σε αξονικές αποστάσεις 1,60 μ. σ' όλο το ύψος της αίθουσας. Στο μεν πρώτο επίπεδο το ελεύθερο ύψος (ταυτιζόμενο με το ύψος των βιβλιοστασιών) είναι 3,30 μ. και στο δεύτερο επίπεδο 2,40 μ. Τα σχέδια φέρουν σφραγίδα με την ένδειξη Straßburger Patent Buchergestell-Fabrik- System Lipman, προφανώς σχετιζόμενη με προδιαγραφές ασφαλείας της μεταλλικής κατασκευής.

Γνωρίζουμε ότι τα βιβλία του Ιωνικού Πανεπιστημίου της Σμύρνης δεν τοποθετήθηκαν ποτέ σ' αυτά τα βιβλιοστάσια. Αναδρομολογήθηκαν λόγω των τάχιστων εξελίξεων στο πολεμικό μέτωπο της Μικράς Ασίας και στάλθηκαν κατευθείαν στην Αθήνα. Μνεία για τους «εις τα υπόγεια του Χημείου ευρισκομένους σκελετούς της βιβλιοθήκης του τέως Πανεπιστημίου Σμύρνης, οίτινες προεβλέποντο δια 60.000 τόμους» κάνει ο ίδιος ο Καραθεοδωρή στην εισήγησή του λίγο αργότερα για την οργάνωση της Κεντρικής Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπάρχει τρόπος να εξυπηρετηθούν γράφει «εν μέρει τουλάχιστον, αι ανάγκαι της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης», αν χρησιμοποιήσουμε τους «σκελετούς» της Βιβλιοθήκης της Σμύρνης (αρχείο Βοβολίνη, φάκ. 1800, αρ. εγγρ. 10).

Εικ.3 Διάταξη βιβλιοστασιών

Όταν καταστράφηκε το Μικρασιατικό όνειρο, ο Καραθεοδωρή φυγάδεψε συντεταγμένα το υλικό του Πανεπιστημίου, που θα ήταν το στολίδι της Ανατολής, πήρε το κλειδί, το οποίο συμβολικά αργότερα παρέδωσε στον Ν. Πλαστήρα και έφυγε από την πόλη από τους τελευταίους. Γνωρίζουμε ότι τα βιβλία -και ένα μέρος από τα όργανα- που διέσωσε ο Καραθεοδωρή, παρελήφθησαν από διάφορες σχολές του Πανεπιστημίου Αθηνών και άλλα ιδρύματα. Για παράδειγμα δερματόδοτοι τόμοι με εργασίες του Eistein, Curie, Heisenberg και άλλων βρίσκονται σήμερα στο κτίριο του παλαιού Χημείου, στη Σόλωνος 104 [Γεωργιάδου, 2007: 384]. Η ανακαίνιση του παλαιού Χημείου και η διαμόρφωση του χώρου σε Μουσείο Ιστορίας Φυσικών Επιστημών και Τεχνολογίας, Βιβλιοθήκη της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών του

Πανεπιστημίου Αθηνών και χώρου πολιτιστικών εκδηλώσεων προβλέπεται να στεγαστεί ό,τι έχει διασωθεί

4. Η Κεντρική Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Αθηνών

Επιστρέφοντας στην Αθήνα ο Καραθεοδωρή αναλαμβάνει να μελετήσει την αναδιοργάνωση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Μεταξύ των προτάσεων του δεσπόζουσα θέση κατέχει η επιχειρηματολογία για την ίδρυση κεντρικής Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης: *«Η ίδρυσις μιας πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης πρέπει να θεωρηθή ως εν των ζητημάτων, τα όποια αφορώσιν όχι μόνον εις την εξυγίανσιν του Πανεπιστημίου, αυτού καθ' εαυτό, αλλά και εις την εν γένει πρόοδον της ελληνικής επιστήμης»*. Η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου βρισκόταν μέχρι τότε εντός της Εθνικής Βιβλιοθήκης, *«πάντες όμως οι γνωρίζοντες τα πράγματα συμφωνούν, ότι επιβάλλεται ο χωρισμός των δύο βιβλιοθηκών»*. Δεν πρόκειται για την οργάνωση ενός απλού αναγνωστηρίου για τους φοιτητές, αλλά για την ίδρυση μιας αληθινά επιστημονικής βιβλιοθήκης *«ήτις πρέπει να έχη όλα τα απαιτούμενα περιοδικά και τα καλλίτερα ξένα βιβλία, τα σχετικά προς όλας τας επιστήμας, αίτινες διδάσκονται εν τω Πανεπιστημίω.»* Όταν λειτουργήσει η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου, όπως τη φαντάζομαι, συνεχίζει ο Καραθεοδωρή, θα μπορέσει η Εθνική Βιβλιοθήκη να περιορισθεί σε βιβλία γενικότερου ενδιαφέροντος και να καλύψει μερικές από τις πολλές ελλείψεις της. Ο Καραθεοδωρή πίστευε ότι θα ήταν προτιμότερο να μελετηθεί η οργάνωση της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου από κοινού με τη διεύθυνση της Εθνικής Βιβλιοθήκης και να συσχετισθεί με μία αναδιοργάνωση των διαφόρων βιβλιοθηκών των φροντιστηρίων, εργαστηρίων και σπουδαστηρίων: *«των οποίων πολλά ευρίσκονται εις αξιοθρήνητον κατάστασιν»*. Πίστευε ότι έπρεπε να παύσουν πολλές από τις μικρές βιβλιοθήκες να θεωρούνται κτήμα του αντίστοιχου καθηγητή και τα βιβλία να μένουν κλειδωμένα ή να δανείζονται εδώ και εκεί χωρίς τον απαιτούμενο έλεγχο. Θεωρούσε επίσης ότι έπρεπε να παύσει η άνευ λόγου αγορά πολλαπλών αντιτύπων του ίδιου βιβλίου ή περιοδικού *«εξαιρουμένων των ολίγων διδακτικών βιβλίων, τα όποια χρειάζονται συγχρόνως πολλοί των διδασκομένων»* [Σπανδάγος, 2000: 386].

Στην ίδια εκτενή αναφορά του Καραθεοδωρή για την οργάνωση της Βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Αθηνών γίνεται λόγος και για ενιαία αγορά των βιβλίων και την -εν συνεχεία- τοποθέτησή τους στα διάφορα φροντιστήρια και εργαστήρια: *«ανάγκη λοιπόν μορφώσεως κεντρικής υπηρεσίας, η οποία θα έχη την ευθύνην δι' όλα τα βιβλία, τα ευρισκόμενα εντός των διαφόρων κτιρίων του Πανεπιστημίου, και άνευ της εγκρίσεως της όποιας, δεν θα επιτρέπεται η αγορά βιβλίων υπό των διαφόρων εργαστηρίων και σπουδαστηρίων. Όλα τα βιβλία θα καταγράφονται υπ' αυτής, οι δε διευθυνταί των σπουδαστηρίων και εργαστηρίων θα ευθύνονται απέναντι της κεντρικής διευθύνσεως της βιβλιοθήκης δι' όσα βιβλία ευρίσκονται εις το ινστιτούτον, το όποιον διοικούν»*. Προτείνει ως ετήσιο προϋπολογισμό για τη Βιβλιοθήκη 2.000.000 δρχ. αιτιολογώντας τον ως εξής: *«δεν είναι πολλά, διότι μόνον δια τας σειράς επιστημονικών περιοδικών, αίτινες χρειάζονται και αι όποια δύνανται να αγορασθούν βαθμηδόν, θα απαιτηθούν τουλάχιστον δέκα εκατομμύρια»*.

Είχε άποψη και για βιβλιοθηκονομικά θέματα, όπως είναι ο βιβλιογραφικός κατάλογος. Πίστευε ότι μια σύγχρονη βιβλιοθήκη δεν έπρεπε να είναι απλή αποθήκη βιβλίων *«ως συμβαίνει κατά κανόνα εις την Ελλάδα»*, αλλά εύχρηστο όργανο για τον επιστήμονα. Τα βιβλία έπρεπε να είναι ευπρόσιτα: *«να είναι δε συγχρόνως εύχρηστος και προσιτός εις το κοινόν ο κατάλογος, αλλά και ο εργαζόμενος επιστήμων να είναι εις θέσιν να πληροφορήται περί της υπάρξεως τυχόντος βιβλίου και εν ή ακόμη περιπτώσει τούτο δεν ευρίσκεται εις ελληνικήν βιβλιοθήκην»*. Διαπιστώνει με πικρία ότι αγνοείται παντελώς στην Ελλάδα *«ο προ τεσσαρακονταετίας εκτυπωθείς κατάλογος τής βιβλιοθήκης του Βρετανικού Μουσείου, όστις είναι το κυριώτερον βοήθημα παντός βιβλιοθηκάρου και εις την μικροτέραν ακόμη βιβλιοθήκην της δυτικής Ευρώπης»*.

Ακόμη και για την εκπαίδευση των βιβλιοθηκονόμων φαίνεται να νοιάζεται ο Καραθεοδωρή ζητώντας να αποσταλούν δύο- τρεις νέοι στην Αμερική να σπουδάσουν την «επιστήμη» της βιβλιοθηκονομίας. Και εξηγεί την επιλογή της Αμερικής ως τόπου εκπαίδευσης των μελλοντικών βιβλιοθηκονόμων: *«Προτιμώ δε την Αμερικήν από όλας τας ευρωπαϊκάς»*

χώρας, διότι εκεί αι συνθήκαι ομοιάζουν περισσότερο προς τας ιδικάς μας: ιδρύονται συνεχώς απανταχού των Ηνωμένων Πολιτειών μικραί βιβλιοθήκαι, με σχετικώς ολίγους πόρους, απαιτούσαι όμως εν συνόλω πολυάριθμον προσωπικόν, η εκπαιδευσις του οποίου είναι εντελώς υποδειγματική».

Είναι εν τέλει τόσο ενθουσιώδης στην ιδέα της λειτουργίας μιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης, που προτείνει να λειτουργήσει άμεσα, φιλοξενούμενη στο ισόγειο του εργαστηρίου Φυσικής (όπισθεν του Χημείου) με δαπάνη περίπου 1 ½ εκατομμυρίων δρχ. μέχρις ότου αποπερατωθεί το «μελετώμενον κτίριον μεταξύ των οδών Ακαδημίας και Σόλωνος» και να χρησιμοποιηθούν για τον εξοπλισμό της τα βιβλιοστάσια του Ιωνικού Πανεπιστημίου Σμύρνης.

5. Αντί επιλόγου

Αρχεία

Αρχείο Βοβολίνη, φάκ. 1800

Συλλογή Ένωσης Σμυρναίων (φωτογραφίες Πανεπιστημίου Σμύρνης)

Βιβλιογραφία

1. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, Μ. (2004), *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή. Ένας μαθηματικός υπό τη σκέπη της εξουσίας*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2007.
2. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ-ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Λ. (2007), «Διακεκριμένοι Σερραίοι Απόδημοι: η οικογένεια του μηχανικού Φρίξου Θεοδωρίδη», *πρακτικά Α' Πανσερραϊκού Συνεδρίου Πολιτιστικών Συλλόγων και Φορέων, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 17-18 Μαρτίου 2007*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 239-249.
3. ΚΑΡΑΘΕΟΔΩΡΗ ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΥ, Δ., ΒΛΑΧΟΣΤΕΡΓΙΟΥ-ΒΑΣΒΑΤΕΚΗ, Δ. (2001), *Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή. Ο σοφός Έλληνας του Μονάχου*, εκδ. Κάκτος: Αθήνα.
4. ΣΠΑΝΔΑΓΟΣ, Ε. (2000), *Η ζωή και το έργο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή*, εκδ. Αίθρα: Αθήνα.

¹Υπεγράφη σύμβαση ανάμεσα στο Ύπατο Αρμοστή Σμύρνης και τον Καραθεοδωρή με αντιμισθία 4.000 δραχμών το μήνα για πέντε χρόνια.

² Το έμβλημα Ex Oriente Lux ηχεί παράδοξα, γιατί όλο το σχέδιο του Πανεπιστημίου στηριζόταν στην ιδέα της μεταφοράς γνώσης στην Ανατολή με τη διαμεσολάβηση της Ελλάδας. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η υιοθέτηση του εμβλήματος για το Ιωνικό Πανεπιστήμιο είχε σχέση με συγκεκριμένες απόψεις για τον «παιδαγωγικό» του ρόλο, αν λάβουμε υπόψη ότι το Ex Oriente Lux χρησιμοποιήθηκε αρχικά ως τίτλος βιβλίου. Αναφερόταν στις συνομιλίες δασκάλου-μαθητή για ζητήματα χριστιανικής πίστης και το είχε επιμεληθεί ο μαθηματικός Georg Cantor (Ex Oriente Lux. Gespräche eines Meisters mit seinem Schüler über wesentliche Punkte des urkundlichen Christentums. Bericht vom

Στην πλούσια βιβλιογραφία για τον Κ. Καραθεοδωρή και το έργο του επιχειρήσαμε να προσθέσουμε μια ακόμη πλευρά. Το ενδιαφέρον και τη σταθερή του προσήλωση στην ιδέα της οργάνωσης ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών. Ο Καραθεοδωρή υπήρξε στην πράξη σταθερά και μαχητικά στρατευμένος στο πλευρό των ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, όντας ο ίδιος άφθαστος στη βιβλιογραφία και έχοντας μια θαυμάσια προσωπική βιβλιοθήκη με σπάνιες εκδόσεις. Δικαίως θα μπορούσαμε να τον εντάξουμε στη μακρά σειρά των ανθρώπων που εργάστηκαν για να στηθούν οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες στον ελλαδικό χώρο. Να τον κατατάξουμε στην κορυφή μιας μακράς σειράς προσωπικοτήτων, που θα άξιζε να τιμηθούν γι' αυτό που εμείς σήμερα θεωρούμε δικαίωμα: την ελεύθερη και πλήρη πρόσβαση στη γνώση

Schüler selbst Georg Jacob Aaron, cand. sacr. theol. Erstes Gespräch. Hrsg. von Georg Cantor, Halle 1905) [Γεωργιάδου, 2007: 332].

³ Ο Ιωάννης Καλλιτσούνακης (Χανιά Κρήτης 1878, Βουκουρέστι 1966) σπούδασε κλασική φιλολογία και ιστορία στο πανεπιστήμιο Αθηνών και στα πανεπιστήμια της Ιένας και του Βερολίνου (1902-1904). Ύστερα από σύντομη υπηρεσία στα σχολεία της ιδιαίτερης πατρίδας του δίδαξε Νέα Ελληνική Γλώσσα και Φιλολογία στο Φροντιστήριο Ανατολικών Γλωσσών του Βερολίνου (από το 1906), Μεσαιωνική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Βερολίνου (από το 1928) και έγινε τακτικός καθηγητής της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (από το 1924) και ιδρυτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών (από το 1926).

⁴ Η χρήση της τοποθεσίας Μπαχρί Μπαμπά (Bahri Baba—σήμερα Karatas) ήταν αντικείμενο διεκδικήσεων. Είχε χρησιμοποιηθεί ως εβραϊκό νεκροταφείο μέχρι

το 1875 οπότε και σταμάτησε η χρήση του. Τότε Τούρκοι πρόσφυγες από την Ανατολική Ρωμυλία και Βουλγαρία έκτισαν εκεί προσφυγικά οικήματα. Η εβραϊκή κοινότητα διαμαρτυρήθηκε και τμήμα της γης της παραχωρήθηκε ξανά έναντι ενοικίου με τη δέσμευση να μη γίνουν εκεί άλλες ταφές. Το 1914 ο Βαλής της Σμύρνης θεμελίωσε εκεί δημόσια βιβλιοθήκη και άρχισε να οικοδομεί ανώτερη τουρκική σχολή ισχυριζόμενος ότι δεν είχε καταβληθεί ενοίκιο για τη χρήση της γης. Η εβραϊκή κοινότητα προέβαλε ξανά αξιώσεις κυριότητας το 1918 μετά την ανακωχή του Μούδρου, τις οποίες όμως απέρριψε το Νομαρχιακό Συμβούλιο με το αιτιολογικό ότι η γη ήταν βακουφική και δημόσια. Αυτήν την κατάσταση βρήκε η Ελληνική Διοίκηση το 1920 όταν αποφάσισε να εγκαταστήσει εκεί το Ιωνικό Πανεπιστήμιο [Γεωργιάδου, 2007: 340]. Για τη συμμετοχή του Ζάχου βλ. Ε. Φεσσά-Εμμανουήλ, Ε. Β. Μαρμαράς, *12 Έλληνες Αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2005, σ. 22.

⁵ Σύμφωνα με πρόταση του Καραθεοδωρή ο Στεργιάδης κάλεσε στη Σμύρνη τον Αρ. Ζάχο για να επιβλέψει αυτοπροσώπως το έργο. Ο Ζάχος επανασχεδίασε και ολοκλήρωσε το ημιτελές κτίριο. Στο υπάρχον κτιριακό συγκρότημα προσέθεσε νέα οικήματα για τον πρύτανη και τους καθηγητές. Το όλο εγχείρημα είχε ολοκληρωθεί μέχρι το καλοκαίρι το 1922 και είχε κοστίσει 110.000 λίρες Τουρκίας. Το κτίριο του Πανεπιστημίου Σμύρνης κήκε κατά τη μεγάλη πυρκαγιά της Σμύρνης, αλλά αποκαταστάθηκε και χρησιμοποιήθηκε ξανά το 1923 ως Λύκειο Θηλέων (Kiz Lisesi), το οποίο περιελάμβανε και οικοτροφείο. Σήμερα φέρει το όνομα Anadolu Lisesi [Γεωργιάδου, 2007: 348, 384].